

В.Є. ДУХОВ, канд. екон. наук

Національний університет внутрішніх справ

МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ НЕОФІЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто методологічні підходи до аналізу неофіційної економіки на підставі визначених однакових системних основ для кожної її складової частини як основи для формування державної економічної і правової політики відносно кожного сегменту неофіційного сектора економіки країни.

Якщо йдеться про економічну складову системи національної безпеки України, то її предметом є офіційна економіка, тобто та частина економіки, яка функціонує в межах офіційної суспільної системи, під державним контролем і впливом. Але в будь-якій країні реальна економічна система складається з двох частин: офіційної та неофіційної. Зростання питомої ваги неофіційної економіки характеризує процес втрати державою впливу на суспільний розвиток, тому вона стає джерелом національної небезпеки в базовій сфері країни.

Неофіційний сектор реальної економіки в різних країнах розглядається як економічна діяльність, що порушує чинне законодавство і не враховується офіційною статистикою. Він має різноманітні назви, такі як неформальна, нелегальна, прихована, підводна, підпільна, тіньова економіка [1-4]. В офіційному "словнику" України цей сектор економіки визначається як тіньовий [5].

Розвиток "тіньового" сектору економіки України на межі тисячоліть за оцінками фахівців і державних органів влади досягнув офіційного рівня, що фактично означає втрату керуваності економіки [6], а рівень небезпеки в сферах економічного і суспільного життя в цілому вийшов за граничну відмітку.

Формування ефективної державної політики і нормативно-правової бази, спрямованих на легалізацію "тіньового" сектора реальної економіки, передбачає диференціацію в залежності від місця, ролі та значимості кожного із складових сегментів цього сектора.

В фаховій літературі є велика кількість різного роду класифікацій складу тіньової еконо-

міки¹. Вони формуються на економічній, правовій, та інших основах. Але, враховуючи сучасний стан господарювання, який відбувається під впливом різноманітних сфер суспільної організації, слід підкреслити, що в їх основі немає однакових критеріїв економічного, виробничого, правового і соціального характеру для усіх складових "тіньового" сектору реальної економіки.

Варто підкреслити, що на основі формальної логіки *офіційному сектору* реальної економіки протистоїть *неофіційний сектор*, який розвивається за економічними законами, але в суперечності законам господарчого права, встановленого державою. Як підкреслено вище, в ВВП України сьогодні ці два сектора мають приблизно однакову вагу.

На підставі емпіричного підходу до аналізу складових неофіційного сектору реальної економіки деякі автори визначають традиційний, неформальний, тіньовий і кримінальний сегменти [7]. Відповідь на питання, чи варто ці сегменти відокремлювати один від другого, чи можна їх визначати одним поняттям, наприклад "тіньова" економіка, можна дати тільки після їх характеристики на основі однакових економічних, правових та інших суспільних критеріїв.

Перед усім, характерною ознакою кожного окремого сегмента неофіційної економіки є *суспільно-економічні цілі функціонування і розвитку*. Суспільна реакція на них складає основу державної політики й усі організаційно-правові аспекти відношення до кожного сегменту. Наступним критерієм є *наявність легаль-*

¹ Див., наприклад, визначені праці О. Турчинова, В. Поповича, В. Гончарової.

ного статусу юридичної особи, що функціонує в межах визначеного сегменту або признання його суспільно-економічного статусу. З точки зору формування економічної політики, нормативної бази та інститутів безпеки суспільства, велике значення має *характер виробництва, розміри окремих систем господарювання і рівень їх менеджменту* в визначених

сегментах неофіційного сектору економіки. Не менш важливе значення для формування державної політики відносно кожного окремого сегмента неофіційної економіки має форма найбільш характерних економічних правопорушень.

Склад неофіційного сектору економіки України наведено в табл.

Таблиця - Склад неофіційного сектору економіки України

Критерії сегментів	Сегменти неофіційної економіки			
	Традиційний	Неформальний	Тіньовий	Кримінальний
Характер виробництва	Натуральний	Ринковий	Ринковий	Ринковий
Цілі виробництва	Компенсація низького рівня доходів	Боротьба за виживання в умовах кризи і стагнації суспільного виробництва	Збагачення засновників	Збагачення засновників
Спосіб досягнення цілі	Власна праця суб'єкта господарювання	Власна праця суб'єкта господарювання	Приховування прибутків від оподаткування і заборонена економічна діяльність	Заборонена економічна діяльність у сукупності з злочинами проти особистості
Суспільний та юридичний статус	Легальний	Нелегальний	Легальний	Нелегальний
Масштаби виробництва	Дрібне виробництво (домогосподарство)	Малий бізнес	Середній та великий бізнес	Середній та великий бізнес
Рівень менеджменту	Примітивний	Низький	Середній та високий	Середній та високий
Характерні форми економічних правопорушень	Нема	Економічна провина	Економічна провина і злочин	Економічний злочин
Рівень економічної небезпеки	Нема	Догранична небезпека	Післягранична небезпека	Післягранична небезпека

Отже, визначення окремих сегментів неофіційної економіки на основі однакових суспільно-економічних і правових критеріїв демонструє наявність між ними суттєвої різниці і неправомірність їх узагальнення поняттям "тіньова економіка". Якщо в політиці правового регулювання економіки держави проти усіх сегментів неофіційної економіки будуть застосовуватись норми, адекватні сегменту тіньової економіки, то ця політика з врахуванням характеру економічних правопорушень і рівня економічної небезпеки буде відносно традиційного сегменту взагалі несправедливою, відносно неформального сегменту - надмірно жорсткою, а

відносно кримінального сегменту – незаслужено ліберальною.

Практична спрямованість державної політики стосовно традиційного сегменту неофіційної економіки повинна визначатись толерантністю, коли держава формує належні умови для економічної діяльності своїм громадянам і підтримкою розвитку цього сегменту виживання нації в умовах кризових ситуацій.

Щодо неформального сегменту економіки - політика держави повинна бути спрямована на формування умов функціонування малого бізнесу, які сприяють його легалізації. Це, перед усім, спрощена система реєстрації діяльності

(деклараційна з боку підприємця, а не дозвільна з боку влади), рівень оподаткування в цій сфері діяльності не повинен перевищувати рівень оподаткування доходів від найманої праці. Легалізації неформальної економічної діяльності повинно сприяти прискорення переводу системи соціального захисту з бюджетного фінансування (безкоштовного для населення) на страхову основу, яка також в своїй більшості може мати державне джерело фінансування. В цих умовах людина, яка займається неформальною економічною діяльністю, виграючи при ухиленні від оподаткування, буде суттєво програвати від того, що примушена купувати медичні та інші соціальні послуги (гарантії від нещасного випадку, пенсійне забезпечення, тощо) на підставі добровільного страхування або на приватному ринку по значно вищим цінам.

Враховуючи критерії, які характеризують кримінальний сегмент неофіційної економіки, можна сказати, що модель державної політики стосовно нього може бути тільки репресивною.

Більш складною, враховуючи економічну та соціальну природу, повинна бути державна політика стосовно тіншового сегмента неофіційної економіки. З одного боку, до тіншової діяльності суб'єктів господарювання підштовхує неефективна політика управління економікою державою. З іншого боку, жадоба до грошей суб'єктів господарювання штовхає їх не тільки на тіншову, але й на кримінальну діяльність. Їй на сьогодні є актуальним характеристика цього явища одним з видатних діячів тред-юніоністського руху Англії XIX століття Т. Даннінгом, який говорив: "10 відсотків прибутку викликає згоду капіталу на будь-яке застосування, 20 відсотків робить його пошвавленим, при 50 відсотках він готов зламати собі шию, при 100 % він зневажає людські закони і при 300 відсотках нема такого злочину, який би він не вчинив навіть під загрозою шибениці" [8, с.770]. Врешті до кримінальної діяльності суб'єктів господарювання тіншової економіки схиляють представники кримінального сегменту, яким внаслідок

нелегального становища потрібні шляхи відмивання і легалізації "брудних" доходів. Для цього вони шукають середні та великі фірми з швидким обігом капіталу, або фінансові установи.

Тому державна політика стосовно тіншового сегменту неофіційної економіки повинна бути ліберально-репресивною і спрямованою на її детінізацію. Ліберальні заходи повинні торкатись економічної провини і формувати умови детінізації, а репресивні – обмежувати кримінальну економічну діяльність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Турчинов О. Тіншова економіка: теоретичні основи дослідження.-К.: Артек, 1995. –300с.
2. Попович В.М. Тіншова економіка як предмет економічної кримінології. -К., 1998. –448 с.
3. Экономическая безопасность: Производство-Финансы-Банки /Под ред. В.К. Сенчагова. –М., 1998. –621 с.
4. Гончарова В.О. Вплив тіншової економіки на економічну безпеку держави. -Х., 2001. -195с.
5. Україна: поступ у XXI століття /Послання Президента України до Верховної Ради України. 2000 рік // Урядовий кур'єр. -2000. -№ 34. -23 лютого 2000 р.
6. Кучма Л.Д. Держава не буде донором корумпованих хапуг /Виступ Президента України на розширеному засіданні координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю 14 грудня 1999 року. –Урядовий кур'єр. -1999. -№ 236. -16 грудня 1999 р.
7. Духова О.В. Неофіційний сектор в макроекономічній системі України // Ринкова трансформація економіки: Зб. наук. праць. –Х.: ХІБМ, 2000. -С.85-90.
8. Маркс К. Капитал. –М.: Политиздат, 1963. –Т.1. –907 с.

Надійшла до редколегії 03.04.2002

ДУХОВ В.Е. МЕТОДОЛОГИЯ АНАЛИЗА НЕОФИЦИАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Рассмотрены методологические подходы к анализу неофициальной экономики на основании определенных одинаковых системных основ для каждой ее составной части как базы для формирования государственной экономической и правовой политики относительно каждого сегмента неофициального сектора экономики страны.

***

DUHOV V.E. A METHODOLOGY OF THE INFORMAL ECONOMICS ANALYSIS

The methodological approaches to the analysis of informal economics are reviewed on the basis of the definite identical system bases for its each constituent as bases for formation state economical and Policy of Law concerning each segment of informal quadrant of a national economy.

УДК 351.862.4

В.Є. ДУХОВ, канд. екон. наук,
І.М. ЧЕРВЯКОВ, канд. екон. наук

Національний університет внутрішніх справ

ПРИВАТНІ СТРУКТУРИ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розглянуто процес формування системи економічної безпеки України, місце і роль, яку повинні грати в ньому приватні служби безпеки з точки зору зміни місця і ролі приватного сектору господарювання в економіці країни. Поставлене питання про законодавче визначення функцій приватних служб економічної безпеки.

В Україні сьогодні завершується процес формування системи економічної безпеки. Чітко визначився державний рівень цієї системи з усіма складовими частинами: суб'єктом безпеки, об'єктом захисту, нормативно-правовою базою, засобами захисту та державними інститутами. В неї держава захищає усю економічну систему країни. За десять років незалежності створено значну нормативно-правову базу економічної безпеки¹.

В контексті формування системи економічної безпеки України також сформувались державні інститути на чолі з Президентом України, ВР України і КМ України, що здійснюють економічну безпеку в країні. Умовно можна виділити три групи цих інститутів: а) силові інсти-

тути²; б) економічні інститути³; в) органи нагляду, правосуддя і захисту права⁴. Варто підкреслити, що всі визначені інститути функціонують на чітко визначеній нормативно-правовій основі.

Згідно з Конституцією економічна безпека України є функцією держави [1, ст.17, 106.1), 107, 116.1)]⁵. Забезпечення економічної безпеки тільки державою логічно, коли об'єкт захисту представлено однією економічною системою – державною. Але ж сьогодні посткомуністична, ринкова економічна система країни складається з окремих економічних підсистем: держави, регіону, юридичної особи і домогосподарства. Більша частина колишньої державної власності на засоби виробництва перебуває в приватних

¹ Конституція України, Кримінальний кодекс України, такі закони як: "Про міліцію", "Про службу безпеки України", "Про оперативно-розшукову діяльність", "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю", "Про прокуратуру", "Про державну податкову адміністрацію", "Про розвідувальну діяльність в Україні", "Про Раду національної безпеки і оборони України"; Концепція (основи державної політики) національної безпеки України, інші Постанови Президента України, ВР України, КМ України, Міжнародні угоди, тощо.

² Служба безпеки, Міліція, МНС, Держжордон України.

³ Міністерства: економіки, фінансів, ДПА, Митний комітет.

⁴ Конституційний суд, Прокуратура, Верховний суд, Вищий господарчий суд, місцеві суди, апеляційні суди, господарчі суди, адвокатура.

⁵ В Конституції України в ст.17 йдеться й про те, що захист економічної безпеки є не тільки справою держави, але й справою народу. Однак останній момент не отримав відповідного віддзеркалення ані в Конституції, ані в Законах.